

Sprog i Norden

Titel: Språkvården och massmedierna
Forfatter: Bertil Molde
Kilde: Sprog i Norden, 1970, s. 126-144
URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/sin/issue/archive>

© Dansk Sprognævn

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre numre af Sprog i Norden (1970-2004) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Språkvården och massmedierna

Av Bertil Molde

Frågan om hur starkt och på vad sätt språket i massmedierna (här och i det följande avses med massmedier huvudsakligen press, radio och television) påverkar den enskilde individens språk och det allmänna språket är av central betydelse för all diskussion om modern språkutveckling. Att en sådan påverkan sker torde de flesta språkforskare vara ense om, men ännu saknas i stort sett de vetenskapliga bevisen för påverkningarnas art och grad. Problemet har under senare år diskuterats åtskilligt. Det tas givetvis upp av Karl-Hampus Dahlstedt i hans bok »Massmedierna och språket» (1970, Skrifter utg. av Nämnden för svensk språkvård 41). Han säger där bl. a. »Massmedierna tillhandahåller ett språkmönster och de bidrar till att detta mönster inlärs passivt, som språkförståelse. Därmed är inte sagt att de också tvingar mottagarna att använda språket aktivt. Den väsentliga förutsättningen för att en person byter aktiv språknorm helt och hållet eller blir tvåspråkig är en omvärdering inom hans sociala grupp eller byte av grupp på grund av flyttning eller utbildning, dvs. att han för en tid befinner sig i ett socialt tomrum. I den situationen uppstår lätt en språklig osäkerhet som gör honom särskilt påverkbar för massmediernas språkstandard. Den stora rörligheten – socialt och geografiskt – i vårt svenska samhälle är den egentliga orsaken till

språkutjämningen. Men massmedierna underlättar denna genom att dagligen tillhandahålla modeller» (s. 40). Vidare skriver Dahlstedt om detta problem: »Jag är övertygad om att massmedierna såsom förmedlare av språknyheter och språkstandarder utövar ett ansevärt inflytande på svenska folkets språk. Svenskundervisningen i skolan har här fått en mycket svår konkurrent, och den aktiva språkvården måste ständigt ta hänsyn till massmediernas mäktiga roll i språkutvecklingen. Men jag menar att detta inflytande har överbetonats och framför allt att hela frågan om dess omfång, innebörd och enskilda variationer med hänsyn till språkets olika grammatiska delar och till masskommunikationernas olika komponenter är helt outforskad. Här föreligger en väsentlig och svår forskningsuppgift inom språksociologins och språkpsykologins verksamhetsfält» (s. 41).

Att orsaken till den språkutjämning som i dag kan iakttagas både i Sverige och i andra länder främst är den sociala rörligheten, som Dahlstedt påpekar liksom andra gjort, är nästan en självklarhet för modern språkforskning. Men på sätt och vis är det här det intressanta börjar, nämligen vad är det för språk som blir resultatet av denna språkutjämning och vilka modeller är det massmedierna tillhandahåller? – Dahlstedt har naturligtvis rätt i sin uppfattning att massmediernas inflytande på språket i alla de avseenden han nämner är outforskad. Men å andra sidan finns det en rad forskningsresultat som visar att åtminstone en form av massmediespråk, nämligen pressens språk, har haft stor betydelse inte enbart för det språk som används inom pressen och andra massmedier utan också för annat allmänt språkbruk. Sådana forskningsresultat

finns t. ex. i Sven Engdahls doktorsavhandling »Studier i nusvensk sakprosa» (1962), i Carl Ivar Ståhles »Några drag i svenska språkets förändring under 1900-talet» (i: Molde & Ståhle, 1900-talsvenska, 1970, Skrifter utg. av Nämnden för svensk språkvård 37) och i flera viktiga uppsatser av Åke Åkermalm (t. ex. i boken »Rubriksvenska» 1965). Det är möjligt att Dahlstedt i det senaste av de båda anförda avsnitten framför allt har tänkt på språket i radio och television. Detta språk är långt mindre undersökt än pressens språk, vilket är naturligt med tanke på att det först är den moderna inspelningstekniken som har gjort det möjligt att bevara radioprogram och på att televisionen är en så ung företeelse. Det torde dock vara en allmän och mycket plausibel uppfattning att vissa språkformer har nått snabb och allmän spridning tack vare radion (och senare televisionen); det gäller t. ex. talspråksformen *dom*.

Beträffande radions och tv-ns språk och dess inflytande på allmänt språkbruk har man såvitt jag kan se två möjligheter. Antingen kan man med beklagande konstatera att det ännu inte finns några vederhäftiga vetenskapliga undersökningar som kan ge någon säker ledning för en bedömning av den effekt detta språk har på språkbruket i stort eller hos den enskilde – och så kan man slå sig till ro i väntan på att sådana undersökningar en gång i en framtid skall föreligga. Eller också kan man tills undersökningar föreligger utgå ifrån att massmediernas språk påverkar annat språk (liksom naturligtvis språket i ett massmedium kan påverka språket i ett eller flera av de övriga). Det är väl ganska naturligt att den som sysslar med den form för tillämpad språkvetenskap som med ett kanske något olyckligt namn kallas för språkvård, handlar efter det

senare av de båda nämnda alternativen. Det är för övrigt så att språkvårdsarbetet blir åtskilligt lättare med den utgångspunkten, inte minst den positiva – och viktigare – delen av arbetet, dvs. rådgivning i konkreta språkfrågor och undervisning vid olika kurser, utarbetande av handledningar o. d. Man tycker sig också kunna märka att det är åtskilliga företeelser i språket som lätt låter sig förklaras med hypotesen att massmediespråket har stor genomslagskraft. Dock är det naturligtvis också så att alla som har tänkt över frågor som massmediespråkets betydelse för det allmänna språket gärna skulle vilja ha en mängd vetenskapliga undersökningar gjorda, för att få bättre bakgrund till det praktiska arbetet.

Det är emellertid inte bara språkmän som funderar över problem av detta slag. Enligt min erfarenhet är språkmännen i stället en försvinnande liten minoritet bland alla dem som har åsikter i dessa frågor. Intresset för språkliga frågor, inte minst för olika typer av språkriktighetsfrågor och för språklig effektivitet, tycks ha varit i stadigt stigande under de senaste decennierna. Det tyder t. ex. det ständigt ökande antal frågor som besvaras av Institutet för svensk språkvård (ca 600 år 1960 mot ca 5000 år 1970), det ökade intresset för radioprogram om språkfrågor, de stora upplagorna av ordböcker och andra hjälpmedel för språkbehandling, etc. Detta ökade språkintresse kan naturligtvis ha många orsaker, men det förefaller rimligt att sätta det i samband med den markerade förändringen av den svenska bokutgivningens struktur under det senaste decenniet, dvs. det allt mera stigande intresset för vad som sammanfattande brukar kallas »fackböcker» och en viss stagnation i intresset för ny skönlitteratur av olika slag.

Tillkomsten av televisionen har säkert haft betydelse för denna utveckling av bokmarknaden, och televisionen ligger nog också i hög grad bakom det ökade intresset för språkfrågor av skilda slag. Det har man också kunnat iaktta på Sveriges Radio, där man efter televisionens tillkomst har fått allt flera – berättigade eller oberättigade – klagomål på språket i etermedierna. Detta är föga överraskande. Det förefaller nämligen som om många människor observerar språket i tv mycket mer än vad de observerar språket i radion. Detta hänger säkert ihop med att man i regel ser den som talar i tv – televisionen är en ny art av masskommunikation. Det nya ligger bl. a. i att televisionens språk inte är lika anonymt som språket ofta eller t. o. m. oftast är i pressen och i radion (dvs. radions nyhetsprogram, programöversikter o. d.) Många av televisionens medarbetare är kända av nästan hela folket som nästan inga massmediemän tidigare (bortsett från specialfall som Sven Jerring i Sverige, Gunnar Nu Hansen i Danmark och några andra). Men trots denna klara förbindelse mellan språkform och person i tv, finns det en tendens bland många av dem som uttalar sig om tv-språket (även bland språkmän) att generalisera utifrån iakttagelser av enskilda medarbetares språkbruk och säga att »de i tv alltid säger si eller så» osv.

Det klagas ofta på språket i radio och tv, och inte sällan med stor rätt. Jag tänker då t. ex. på uppenbara – och ibland verkligt störande – uttalsfel, som i regel torde bero på ren okunnighet, på obildning om man så vill, men också på bristande kännedom om vilka hjälpmedel som finns för uttal och andra språkliga frågor. Över huvud taget rör en mycket stor del av alla klagor

mål på den svenska radions och televisionens språk just uttals saker. Men det är intressant att konstatera att det finns en klar tendens i många av dessa klagomål, och det oavsett från vilken landsända eller vilken bildningsnivå de kommer. Den tendensen är att man tydligen inte bara anser sig kunna vänta sig av Sveriges Radios folk utan också kräva av dem att de i stor utsträckning skall använda skriftenliga uttal, och också andra former som stämmer med skriftspråksnormen. Jag vet inte hur många hundra brev och telefonsamtal jag under årens lopp har fått t. ex. om uttal som »flicker, kyrker, kroner», om uttalet »massäck» och om bestämda pluraler som »takena, husena, bergena». Det är också intressant att många vänder sig till både radion och till t. ex. Institutet för svensk språkvård och frågar om det verkligen kan vara rätt att använda uttalsformer som »Vasstena, Harrstena, Marrstrand, Lekksand» (för skriftens: Vadstena, Harstena, Marstrand, Lek-sand) – de finner det på något sätt orimligt att radion och televisionen skall sprida sådana uttal som avviker från stavningen! Det är ju inte svårt att utreda och förklara sådana här saker och ge anvisningar om lämplig litteratur osv., men det intressanta är att man i stigande grad tycks kunna iaktta en markerad tillit till skriftformen som norm också för uttalet. Det är givetvis intressant i vår tid, när så många former, ord och syntaktiska konstruktioner som tidigare framför allt hörde hemma i talspråket nu har trängt in och fortsätter att tränga in i skriftspråket, i den alldeles normala och icke stilmarkerande sakprosan. Dessa attityder till stavning och cttal vore f. ö. värda en särskild språkpsykologisk och språksociologisk undersökning (att de i många

fall beror på misstro till egna och andras mer eller mindre dialektala uttalsvanor och en orubblig tilltro till skriften, torde vara uppenbart).

Till de eviga följeslagarna när det gäller diskussioner om språk i svensk radio och tv hör uttalsformen *dom* (särskilt för skriftens *de*, men också för skriftens *dem*). I den frågan uttalade sig Nämnden för svensk språkvård redan 1954 i ett brev till Tidningarnas Telegrambyrå (TT), och där rekommenderades TT att i sina nyhetssändningar i radio använda uttalet »de» för skriftens »de», alltså ett stavningsenligt uttal. Denna rekommendation, vars fullständiga lydelse finns återgiven i Gösta Bergmans »Rätt och fel i språket» (s. 29 f.), har upprepats vid skilda tillfällen senare, och TT:s nyhetsuppläsare följer den i regel. Det har varit svårare att få den accepterad av radions och televisionens egna nyhetsläsare, även om en del av dem följer samma princip. Att det har varit svårare kan f. ö. ha en så enkel förklaring som den att det är många flera nyhetsläsare som är verksamma inom Sveriges Radio än det är inom TT – det måste vara lättare att få enhetliga principer ju färre det är som tvingas följa dem. Men det tycks också vara så att TT:s ledning styr sitt folk med lite hårdare hand än den som används av cheferna för Sveriges Radios nyhetsredaktioner.

Just ordet *dom* är intressant av ett annat skäl också. Det kan inte ha undgått någon språktresserad svensk att formen *dom*, i skilda funktioner, under de senaste åren har blivit allt vanligare i skrift. Dels har dess frekvens ökat markant i olika former för reklamspråk, så mycket att man nästan är benägen att tala om en modenyck, dels används formen *dom* i olika tidningars

eget textmaterial och då inte bara i talspråksimiterande stil eller i kåserande framställning, utan man kan hitta formen *dom* t. o. m. i rent nyhetsmaterial, i film-, radio-, tv- och teaterrecensioner osv. Det kanske också har en viss betydelse att det finns en ofta förbisedd men alldeles ovanligt mycket läst form för skriftspråk, där formen *dom* också är vanlig, och det är de översatta textremsorna till olika tv-program, särskilt till olika filmer men också i vissa intervjuer, i översatta sångtexter osv. Hur man än ser på frågan om *talspråks*formen *dom* har man all anledning att ställa sig skeptisk till *dom* som allmänt brukad *skriftform*. Om man inte i tid försöker vidta motåtgärder kan *dom* på inte alltför lång sikt komma att i normal skrift bli en allvarlig konkurrent till *de* (och *dem*), något som vore olyckligt både med hänsyn till hittillsvarande svenskt skriftspråksbruk och med hänsyn till nordisk språkgemenskap.

På samma sätt som med skriftformen *dom* förhåller det sig i viss mån med skriftformer som *nån*, *nåt*, *sån*, *sånt*, *såna*, *säja*, *mej*, *dej*, *sej* osv. Här är ett område där det finns anledning att försöka skydda de gängse skriftformerna och bevara dem som normalformer och hindra dem från att skjutas bort eller förflyttas upp till de allra högsta stilnivåerna. Det intressanta med former som dessa är att det – i varje fall än så länge – är ytterst ovanligt att någon lägger märke till att det står *de*, *dem*, *någon*, *något*, *sådan*, *sådant*, *sådana*, *säga*, *mig*, *dig*, *sig* osv., medan många observerar eventuella talspråksimiterande skriftformer. Dessutom är det så att om man använder de gängse, hävdvunna skriftformerna står det läsaren fritt att återge dem hur han vill i tal eller vid tyst läsning. Använder man däremot tal-

språksformerna också i skrift binds läsaren på ett helt annat sätt vid den form som den skrivande har valt.

Vi vet väl inte tillräckligt mycket om det komplicerade växelspelet mellan talat och skrivet språk för att nu våga oss in på att generellt rekommendera tal-språksformer av den här typen som normalformer i skrift. Eller man kanske korrektare kan säga, att det vi hittills vet tyder på att det vore en dumhet att ge en sådan rekommendation, t. ex. med hänsyn till kontinuiteten i språket och till den nordiska språkgemenskapen. På detta område skulle det vara värdefullt om auktoritativa språkvårdande organ kunde utforma klara regler och rekommendationer till massmedierna, och det kan vara av betydelse att sådana rekommendationer utfärdas snart, innan utvecklingen mot allmän användning av allt flera talspråksformer hinner gå så långt att den blir svår att hejda.

Då kommer emellertid ett nytt problem att bli aktuellt, och ett av de intressantaste för frågan om »språkvården och massmedierna», nämligen hur man skall få sådana rekommendationer tillräckligt kända och hur man skall få folk att följa dem. Detta problem är generellt för alla rekommendationer som kan göras t. ex. av Nämnden för svensk språkvård, och jag kan diskutera det i korthet med några faktiska exempel.

Det finns vissa erfarenheter av hur olika språkliga råd och rekommendationer tas emot. Svenska Akademiens ordlista (SAOL) kan tas som ett exempel. Dess nionde upplaga (1950 och senare tryckningar) följs numera i allt väsentligt av pressen och förlagen – undantagen är få och rätt ointressanta. Men i vissa fall har det tagit ganska lång tid för SAOL-former att tränga igenom. Det gäller särskilt stavning med *sj* i st. f. *sch*

i ord som *sjal*, *sjalett*, *sjakal*, *sjappa*, *sjasa*. I Dagens Nyheters interna skrivregler togs sj-stavningen i sådana ord för först 1961, och i Svenska Dagbladets regler ännu senare.

Från Institutet för svensk språkvård och från andra håll, i olika radioprogram om språkfrågor osv. har man ända sedan ordet *medium* började användas i den nu vanligaste innebörden ständigt hävdats att pluralen bör vara *medier* (och sammansättningsformen *medie-*), men den pluralen tycks fortfarande vara långt mindre vanlig än *media* (och *media-* är också den vanligaste förledsformen). Den ur svensk synpunkt sämre formen *auktoritär* har likaså stor frekvens, även om *auktoritär* synes vara vanligare (utom i Dagens Nyheter), trots att formen *auktoritär* har rekommenderats sedan början av 1960-talet av Institutet för svensk språkvård, av Erik Wellander i Svenska Dagbladets språkspalt, i olika nyare ordböcker osv.

Det kan räcka med dessa valda exempel på att det kan vara svårt att få pressen att följa även förnuftiga och välmotiverade råd. I andra fall har det gått betydligt lättare, framför allt när det gäller vad man kan kalla språkliga utanverk, rent skrivtekniska frågor. Den svenska språkvårdsnämndens skrivregler har t. ex. betytt mycket för praxis i pressen och på andra håll – det kan man se bl. a. av att tidningarnas, bokförlagens och olika myndigheters och företags interna skrivregler nästan undantagslöst mer eller mindre uppenbart bygger på dessa skrivregler. Och detta lilla regelhäfte används också i en mängd olika utbildningssammanhang.

Den av nämnden 1966 utgivna »Svensk handordbok» tycks allt mera komma att få den plats som vägledande språkriktighetsordbok som nämnden hade hoppats att

den skulle få – trots att den har uppmärksammats i mycket ringa grad av pressen, framför allt i Stockholm (det kan nämnas att den icke har recenserats i vare sig Dagens Nyheter, Svenska Dagbladet eller Expressen).

Den som liksom denna artikels författare dagligen sysslar med språkvårdsfrågor och dagligen på ett eller annat sätt har kontakt med massmedierna blir kanske lätt överkritisk och tycker att det ofta går orimligt långsamt att få gehör för olika rekommendationer, men det är nog ändå så att språkvårdarna inte har anledning att vara så nöjda med vad de hittills har uppnått. Det räcker ju inte med att ge ut aldrig så förträffliga skrifter och handböcker – man måste också få dem lästa och respekterade.

I detta sammanhang kan det vara lämpligt att återknyta till radion och televisionen. Jag har själv ända sedan 1950-talet på olika sätt varit aktiv inom den interna språkvården på Sveriges Radio och inom utbildnings- och fortbildningsverksamheten där. Under ett par år i första hälften av 1960-talet lyckades det mig att förmå Sveriges Radio att på deltid ha en språkman anställd med uppgift att ge råd och hjälp i olika språkfrågor och att övervaka språket i radio och tv. Denne språkman, fil.lic. Jan Werme, gjorde ett gott arbete men slutade av brist på tid hösten 1965 och fick sedan tyvärr inte någon efterträdare. Under sin tid på Sveriges Radio sammanställde han, i samråd med bl.a. Institutet för svensk språkvård, ett antal uttalsordlistor för de anställda inom Sveriges Radio. Det gällde listor med uttal av de amerikanska delstaternas namn, av norska ortnamn, av danska ortnamn, av japanska ortnamn (inför Tokyo-olympiaden 1964) och av svenska familjenamn. Dessa små häften används fortfarande

inom Sveriges Radio, där man naturligtvis på olika avdelningar också har tillgång till t. ex. nämndens uttalsordlista och lista över svenska ortnamns uttal.

De nämnda skrifterna – och en rad andra om olika språkfrågor, också utländska uttalsordböcker – brukar alltid presenteras och diskuteras vid de kurser som ordnas av Sveriges Radio för olika grupper av radio- och tv-folk – både nyanställda och folk som är gamla i gården. Vid sådana kurser brukar jag själv sedan ett tiotal år tillbaka tala om språkfrågor – från en timme upp till tre-fyra timmar. Vid flera kurser har man dessutom övningar, där deltagarna gör provprogram som bedöms också ur rent språklig synpunkt (med hänsyn till uttal, formval, ordval, syntax och stil).

Något av det viktigaste vid kurser av detta slag för massmediefolk är att skapa vad man kunde kalla »sjukdomsinsikt», dvs. att få kursdeltagarna att inse att det finns åtskilliga språkfrågor där de är osäkra eller direkt okunniga, även om de tror sig vara alldeles säkra i eget språkbruk. Denna insikt kan man uppnå t. ex. genom att be kursdeltagare uttala vissa svenska ortnamn (typ: Skerike, Holsljunga) eller familjenamn (typ: Boivie, Du Rietz, De Maré), genom att be dem transponera olika mer eller mindre invecklade skriftspråkstexter till klart och begripligt talat språk, genom att be dem exakt definiera olika ofta använda ord (typ: motivation, alienation, samröre) och genom att diskutera olika allmänna språkriktighetsfrågor. Syftet med denna undervisning är till stor del att göra kursdeltagarna kritiska mot i första hand sitt eget men också mot andras språkbruk – och att ge dem anvisningar om olika hjälpmedel osv.

Denna form av intern utbildning inom Sveriges Ra-

dio har periodvis varit ganska intensiv och effektiv, men ibland har den varit ganska ringa. Det verkar dock som om man i fortsättningen på nytt kommer att ägna stor uppmärksamhet åt denna verksamhet, liksom åt annan intern utbildning. Man har sålunda våren 1970 inlett en serie kurser där man försöker få ett samlat grepp om allt som har med talad information och kommunikation att göra. Den i mera inskränkt mening språkliga delen av undervisningen blir sålunda integrerad med saker som redigeringsteknik, psykologi, förhållandet bild – ord osv. Ett viktigt inslag är att man i största möjliga utsträckning försöker se alla informations- och kommunikationsfrågor ur lyssnarens eller tittarens synpunkt, och det är givetvis viktigt att språket i radio och tv sätts in i sådana större sammanhang. Det har de språkmän som har varit engagerade för sådan verksamhet visserligen alltid försökt göra, men ofta har språkundervisningen placerats ganska lösryckt från andra sammanhang, vilket har gjort att man har fått offra alltför mycket tid på att tala om för kursdeltagarna att språket eller språkformen är av avgörande betydelse för informationens effektivitet. Det har hos kursdeltagarna inte sällan funnits en tendens att anse att frågor om språklig korrekthet o. d. är något efemärt som en del gamla perukstockar ägnar sig åt. Men när man anlägger det större perspektivet och använder (mödebetonade) termer som information, kommunikation, rationalisering, effektivitet osv., då går det lättare. Och då tycks det också vara lättare för språkmanen att bli respekterad, även om han går mycket långt i kraven på korrekthet i det språkliga uttrycket, på klarhet, enkelhet och saklighet osv. – och talar han om att allt som strider mot korrekthet, klarhet osv. innebär

störningar i kommunikationsprocessen och ökar risken för olika typer av interferens osv., då blir han trodd. Egentligen är det enligt min mening det enda förnuftiga att man arbetar med termer av denna art, men inte bara det utan också med den grundsyn på den språkliga kommunikationen som jag här kanske har uttryckt alltför summariskt. Det gäller givetvis i första hand när det är fråga om utbildning av folk till låt oss säga kommunikatörer, men det finns nog alla skäl att – med nödvändiga jämkningar – använda liknande resonemang inom allt språkvårdsarbete. Det finns inom det arbetet ibland en tendens att betrakta språket lite väl isolerat, och att ägna mycket tid åt ganska perifera detaljer, som om de vore viktiga. T. ex. att hänga upp sig alltför länge på olika nyheter i språket – att t. ex. fortfarande säga att det är fel att använda konstruktionen »bild på någon» (i st.f. *av*) eller att det är fel att behandla ordet »poäng» som neutrum när ordet används som räkneenhet, eller att klandra den stora majoritet av svenska folket som genom praktiskt bruk och genom ett välförståeligt ointresse för analytiska subtiliteter har bestämt sig för att uttrycket »höra av sig» fungerar bra (trots att skilda ordböcker och handböcker säger att det bör heta »låta höra av sig»).

Det finns verkligen allvarligare problem. De kanske allvarligaste nu i början av 1970-talet gäller ordförandet, syntaxen och stilen, och det är problem som massmedierna har att brottas med och där de skulle behöva mera stöd från språkvårdens sida. Men massmediernas folk nödgas här föra en ganska ojämn kamp, därför att de språkliga företeelser jag avser framför allt förekommer inom det som med ett modeuttryck

kallas för den offentliga sektorn – om man dit räknar sådant som deklara-tionsblanketter, skatteförfattningar, statliga utredningar, läroplaner för olika skolformer och annat material som flödar ur den statliga papperskvarnen (där det tidigare starka juristinflytandet nu delvis börjar ersättas av inflytande från s. k. samhällsvetare). Även om folk inom press, radio och tv skulle ha mycket mera tid än de i regel har för sitt arbete, måste det ofta vara en närmast hopplös uppgift att översätta olika språkliga produkter inom de kategorier jag har nämnt till ett för alla berörda medborgare begripligt språk. Massmediernas versioner av texter på »officiellt språk» bör helst vara sådana att de är klara och förståeliga för allmänheten – och sådana att de kan ge ett bättre underlag för en saklig debatt än vad ursprungs-versionerna ofta gör. Här har massmediespråket en betydande möjlighet till en positiv påverkan på det allmänna språkbruket.

Några exempel på språk i behov av översättning:

»Kvaliteten i konsultorganens service är nämligen i flera avseenden beroende av uppdragsvolymen. Utredningen erinrar om diskussionen i kap. 4 där mängden av uppdrag ofta angavs betingade fördelar som centralisering av olika funktioner ger.

Sålunda skulle konsultorganets omfattande upphandling av kreativa tjänster, teknisk produktionsservice, beordring och teknisk kontroll ge den kunskap och erfarenhet om marknadens utbud som måste ersätta bristen på mätbara kvalitetskriterier.» (ur betänkandet Vidgad samhällsinformation, SOU 1969:48).

»Svårsmätta är förvisso resultaten av utvärderingar inom de emotionella och sociala målområdena liksom inom högre nivåer av kognitiva målfunktioner. Inom

de manuella och fysiska målfunktionerna har man däremot stora möjligheter att göra målrelaterade utvärderingar, ofta i absoluta termer av typ per prestationsenhet, prestation per tidsenhet eller absolut prestation». (Läroplan för grundskolan 1969).

Det är detta språk som språkvården i dag har särskild anledning att se upp med och försöka finna motgifter mot, bl. a. genom att på olika sätt försöka hjälpa massmediernas folk till rätta i djungeln och lära dem att genomskåda olika former av språklig bluff, och gärna också försöka förmå dem att om och om igen brännmärka de olika fikonspråken och fikonspråkarna. Det har under de senaste åren setts många goda exempel på kritik i massmedierna av detta språk, men man hoppas att reaktionerna skall bli ännu starkare.

I detta sammanhang kan det vara värt att nämnas att man under 1969 och 1970 i stigande utsträckning har börjat uppmärksamma språkliga problem av denna art inom nyhetsavdelningarna i svensk television. Det är självklart att det i många fall är nödvändigt att använda olika termer och uttryck som inte kan förutsättas vara kända av envar, och det gäller också t. ex. i intervjuer och diskussioner i tv. Nu förekommer det ibland att sådana »svåra» ord förklaras i en textad översättning eller definition som läggs in i tv-bilden. Det är en god utväg, och man kan säkert gå mycket längre på denna väg. En annan sak som är värd att nämnas är att tv-intervjuare i vissa fall har blivit mindre högaktningsfulla mot dem de intervjuar och då också kan avbryta dem och fråga vad de menar med ett visst ord eller uttryck. Sådana åtgärder bidrar till att göra vad som sägs i tv allmänt begripligt, och de kan också sägas bidra till vidgade språkliga kunskaper hos tv-publi-

ken. Förklaringar som de nämnda motsvarar på sätt och vis de förklarande anmärkningar eller fotnoter som vissa tidningar ibland ger.

Också med den här typen av service åt massmediernas publik bör språkvårdarna kunna hjälpa till på olika sätt. Och det är viktigt att språkvården utnyttjar möjligheterna att göra en insats så snart man märker att det finns ett intresse hos massmediernas folk för ett bättre och effektivare språk. Under årens lopp har personal på Institutet för svensk språkvård t. ex. vid skilda tillfällen anmodats att gå igenom det totala nyhetsmaterialet i radio och tv under en viss period (t. ex. en vecka) och granska det ur olika språkliga synpunkter, med ledning av både de talade programmen och manuskripten till dem. Liknande specialgranskningar har också gjorts några gånger av allt material som TT under en viss period sänt ut till landets tidningar. Andra granskningar har gällt olika typer av översatt material som har använts i tv. Vissa liknande uppgifter har av Institutet för svensk språkvård också utförts åt olika tidningar och större tidskrifter.

När detta skrives – sommaren 1970 – har Institutet för svensk språkvård fått i uppdrag att utarbeta en tills vidare preliminär handledning för Sveriges Radio om språket i radio och tv, en handledning som senare troligen kommer att publiceras i bokform. Ett annat uppdrag kommer från en av Sveriges största tidningar, som önskar en genomgång och bedömning av språket i tidningen.

Utöver sådana uppdrag som direkt berör massmediespråket kan nämnas skilda granskningar av olika typer av »officiellt» språk som under senare år gjorts av Institutet för svensk språkvård.

Alla undersökningar som de nämnda har naturligtvis sitt värde för dem som önskar få dem gjorda, men de är också av allra största intresse för dem som gör dem. Undersökarna får en mängd värdefull kunskap om praktiska språkliga problem och tvingas se de språkliga problemen från ett annat håll än språkvårdarens och språkkritikerns – och de får samtidigt allt bättre underlag för olika råd och rekommendationer.

Det tycks som om det inom massmedierna håller på att bli allt allmännare erkänt att det finns informationsbehov som man måste ha kvalificerade språkmäns hjälp för att tillgodose, och också att det behövs bättre utbildning och inte minst effektiv vidareutbildning för radio- och tv-folk, för journalister och för andra med språket som viktigaste redskap.

Det tycks också som om det börjar växa fram en stigande förståelse av att det språk som används i massmedierna betyder något eller åtminstone *kan* betyda något för den allmänna språkutvecklingen och att massmedierna – liksom språkvårdarna – därför har ett stort ansvar för språket.

Inledningsvis citerades Karl-Hampus Dahlstedts uttalande om att massmedierna underlättar språkutjämnningen »genom att dagligen tillhandahålla modeller». Det är då inte likgiltigt vilka modeller det är som massmedierna tillhandahåller – och det kan nog finnas möjligheter till förståelse för den synpunkten hos dem som använder språket för masskommunikation. Det språk man som språkvårdare skulle vilja att massmedierna använde som modell eller mönster för alla svenskar – och också för de hundratusentals invandrare som behöver lära sig svenska –, det språket bör vara lättfattligt, klart, enkelt och effektivt i det samman-

hang och för det ändamål där det används. Men inte bara det. Det bör också vara nyanserat och varierat, och i fråga om ordval, former och uttal sådant att det verkligen är värt att användas som en riksgiltig modell för god modern svenska.

Sådana krav kan språkvården ha rätt att ställa på massmedierna, och man bör försöka kräva att journalister och andra yrkesutövare i press, radio och tv betraktar det som självklart att ständigt slipa sina språkliga instrument till större och större precision. Men dessa krav på massmedierna och deras folk bör inte av oss språkmän ständigt formuleras med så många negativa förtecken. Dvs. vi måste försöka komma ifrån att ständigt fästa oss vid allt som är fel, och i stället bedriva vårt arbete i en mera positiv anda – ta fasta på det som faktiskt är bra i massmediernas språk (och det är verkligen mycket) och göra det till den naturliga utgångspunkten för upplysning och rådgivning om hur man skall uttrycka sig ännu bättre och effektivare i olika avseenden och i olika sammanhang.

Språkvårdsarbetet får inte bli något självändamål, utan språkvården skall fungera som en hjälp och ett stöd inte minst åt alla dem som vill att det språk som riktar sig till alla medborgare fungerar effektivt och så störningsfritt som möjligt, oavsett vilken social eller bildningsmässig bakgrund massmediernas publik har. Om man arbetar efter sådana riktlinjer kan man räkna med starkt gehör från massmediernas sida, och kanske också från de anslagsgivande myndigheterna, när det äntligen går upp för dem vilken betydelsefull faktor språket är i det moderna samhälle där ett av de finaste honnörsorden är »jämlighet».